PEDAGOGIKA TERMINLARINING ELEKTRON TIZIMINI YARATISHNING LISONIY XUSUSIYATLARI VA TUZILMASI

Niyazova Feride Seyful qizi
Shahrisabz State Pedagogical Institute Senior Lecturer of the Department of Foreign Language, Independent researcher at the Uzbekistan State World Languages University
E-mail:ferideniyazova93@gmail.com

Annotatsiya Maqolada pedagogika terminlarining elektron tizimini yaratishda qo‘llaniladigan lisoniy-me’yoriy tamoyillar, terminlarning semantik, struktur va funksional xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, elektron terminologik platforma yaratish jarayonining texnik-lingvistik modeli ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari pedagogika terminlarini standartlashtirish va ular asosida zamonaviy elektron bazani shakllantirishning metodik asoslarini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: pedagogik terminologiya, elektron tizim, lingvistik model, semantika, ma’lumotlar bazasi, ta’lim texnologiyalari.

Kirish Pedagogika fani so‘nggi yillarda jadal rivojlanib borayotgan yo‘nalishlardan biridir. Yangi texnologiyalar, metodik yondashuvlar va innovatsion ta’lim jarayonlari paydo bo‘lishi bilan bir qatorda ilmiy atamalar soni ham ortib bormoqda. Mazkur terminlarni yagona ilmiy tushunchalar tizimi sifatida tartibga solish zarurati dolzarb masalalardan biridir.

Zamonaviy raqamli muhitda pedagogik terminlarni elektron shaklda saqlash, qidirish, tahlil qilish, tarmoqlashtirish va taqqoslash imkonini beruvchi elektron terminologik tizimni yaratish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bunday tizim o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistrantlar, talabalarning ilmiy-izlanish faoliyatini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi — pedagogika terminlarining elektron tizimini yaratish uchun zarur bo‘lgan lingvistik asoslarni aniqlash, terminlarning struktur-semantik talqinini berish hamda elektron bazaning funksional modelini ishlab chiqishdan iborat.

2. Metodlar Ushbu tadqiqot bir nechta zamonaviy lingvistik va terminologik yondashuvlar asosida amalga oshirildi. Avvalo, **leksik-semantik tahlil** metodi qo‘llanib, pedagogik terminlarning ma’no tuzilmalari, ularning asosiy hamda ko‘chma ma’nolari aniqlab chiqildi; masalan, “kompetensiya”, “innovatsiya”, “texnologiya” kabi terminlarning turli ilmiy manbalardagi semantik farqlari solishtirildi. Shuningdek, **struktur tahlil** yordamida terminlarning grammatik tarkibi, yasalish modellari va komponentlararo munosabatlar o‘rganildi; bunda “interfaol ta’lim texnologiyasi”, “shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi” kabi ko‘p komponentli birliklarning morfosintaktik tuzilishi tahlil qilindi. [1] Tadqiqotda **korpus lingvistikasi metodlari** ham qo‘llanilib, o‘zbek pedagogik matnlar korpusidan namunalar tanlandi, terminlarning qo‘llanish chastotasi va real kontekstdagi funksiyasi aniqlab berildi; masalan, “kritik fikrlash” atamasining darsliklarda va ilmiy maqolalarda uchrash darajasi taqqoslandi. Shu bilan birga, **kompyuter lingvistikasi yondashuvlari** asosida elektron terminologik tizimning texnik-lingvistik modeli ishlab chiqildi, unda terminlarni avtomatik tanish, ularning semantik guruhlanganligini aniqlash va ma’lumotlar bazasiga integratsiya qilish kabi jarayonlar sinovdan o‘tkazildi. Yakuniy bosqichda **taqqoslama tahlil** metodi qo‘llanib, ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi pedagogik terminlarning ekvivalentlari, tarjima modellari hamda semantik farqlari solishtirildi; masalan, “assessment”, “otsenka”, “baholash” terminlarining mazmuniy hajmi va qo‘llanish sohasi bo‘yicha farqlar aniqlab chiqildi. [3]

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Ushbu metodlarning uyg‘un qo‘llanishi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va ishonchliligini ta’minladi.

3. Natijalar Pedagogik terminlarning leksik-semantik tahlili ularning mazmuni ko‘p qatlamli va turli kontekstlarda o‘zgaruvchan ekanini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ko‘plab terminlar **ko‘p ma’nolilik xususiyati**ga ega bo‘lib, bu ularning ilmiy mazmunini aniqlashda alohida yondashuvni talab qiladi. Masalan, “texnologiya” atamasi ba’zi manbalarda ta’lim jarayonini tashkil etish metodlari majmuini bildirsa, boshqa tadqiqotlarda o‘qitish vositalari yoki didaktik jarayonni boshqarish modeli sifatida talqin qilinadi. “Kompetensiya” termini ham turli kontekstlarda shaxsning bilim va ko‘nikmalar majmui, muammolarni hal qilishga tayyorlik darajasi yoki natijaga yo‘naltirilgan ta’lim mezoni sifatida izohlangan.[4] Bu holat pedagogik terminlarni izohlashda kontekstning muhimligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, pedagogik terminlarning sezilarli qismi **o‘zlashma atamalardan** tashkil topgan. Bu jarayon xalqarolashtirilgan ta’lim tizimi, yangi metodologiyalar va zamonaviy ta’lim yondashuvlarining kirib kelishi bilan bog‘liq. Masalan, didaktika, pedagogika, metodika kabi terminlar yunon va lotin tillaridan, innovatsiya, integratsiya kabi birliklar esa xalqaro terminologiyadan o‘zlashtirilgan. Bundan tashqari, pedagogik nutqda **murakkab terminlar**ning ulushi ham yuqori: “interfaol metodlar”, “kompetensiyaviy yondashuv”, “zamonaviy pedagogik baholash tizimi” kabi uch va undan ortiq komponentli terminlar ko‘proq aniqlik, izohlilik va funksional o‘ziga xoslik bilan ajralib turadi. Bunday murakkab tuzilmalar ta’lim jarayonidagi tushunchalarning ham murakkablashib borayotganini ko‘rsatadi.

Pedagogik terminologiyaning yana bir muhim jihati — **abbreviyaturalarning keng qo‘llanishi**. Masalan, IKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari), PISA (xalqaro o‘quvchilar savodxonligini baholash dasturi), STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika integratsiyasi) kabi qisqartmalar o‘quv jarayonining turli bosqichlarida aktiv qo‘llanadi. [2] Abbreviyaturalar o‘zining ixchamligi va xalqaro standarti bilan qulay bo‘lsa-da, ba’zan ularning mazmunini tushunish uchun qo‘shimcha izoh talab qilinadi. Shuningdek, pedagogik nutqda **metaforik birliklar** ham ko‘p uchraydi: “bilimlar banki”, “faollik zonasi”, “ta’lim muhiti” kabi birliklar ta’lim jarayonini tasviriy va tushunarli shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu metaforik terminlar tushunchalarni obrazli talqin qilish orqali o‘quv jarayonining mazmunini yanada yoritadi va ta’lim jarayonidagi abstrakt hodisalarni osonroq idrok etishga yordam beradi.

3.2. Terminlarning struktur modellari Pedagogik terminlarni tahlil qilish natijasida ularning grammatik va struktur tashkil etilishida bir nechta asosiy modellar mavjudligi aniqlandi. Avvalo, **bir leksemali terminlar** pedagogik terminologiyaning eng sodda va ko‘p qo‘llaniladigan qatlamini tashkil etadi. Bunday terminlar odatda umumdidaktik tushunchalarni bildiradi: *metod, darslik, texnologiya, kompetensiya, baholash* va boshqalar. Ular semantik jihatdan keng qamrovga ega bo‘lib, turli ilmiy kontekstlarda qo‘shimcha izohsiz ham o‘z mazmunini aniq ifodalay oladi. Bir leksemali terminlarning xususiyati shundaki, ular odatda terminologik tizimning asosiy tushunchalarini tashkil etib, murakkab terminlar uchun bazaviy birlik vazifasini bajaradi (masalan, “metod” → “interfaol metod”).

Pedagogik terminlar tarkibida **ikki komponentli tuzilmalar** ham keng uchraydi. Ular ko‘pincha aniqlovchi va aniqlanmishdan iborat bo‘lib, tushunchani yanada aniqroq ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, *ta’lim texnologiyasi*, *pedagogik integratsiya*, *diagnostik baholash*, *ijodiy fikrlash* kabi terminlar birinchi komponent orqali mazmuniy aniqlik kasb etadi. Ikki komponentli terminlarning afzalligi shundaki, ular ilmiy fikrni iqtisodiy tarzda ifodalashi bilan birga, pedagogik jarayonning aniq jihatini

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

ko‘rsatadi. Bunday terminlar ta’limning aniq yo‘nalishlari, metodlari yoki jarayonlariga doir ilmiy tushunchalar tizimini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko‘ra, pedagogik terminologiyada **ko‘p komponentli tuzilmalarning** ulushi ham sezilarli darajada yuqori. Bu turdagi terminlar murakkab ilmiy tushunchalarni ifodalash, jarayon yoki modelning bir nechta xususiyatlarini bir vaqtning o‘zida ko‘rsatish uchun qo‘llanadi. Masalan, *shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi*, *zamonaviy pedagogik baholash tizimi*, *kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o‘quv jarayoni* kabi terminlar bir nechta komponentning birlashishi orqali hosil bo‘lgan. Ularning murakkabligi pedagogik jarayonning ham ko‘p qirrali va tizimli ekanligini ko‘rsatadi. Ko‘p komponentli terminlar, odatda, ilmiy adabiyotlar va metodik qo‘llanmalarda keng qo‘llanadi hamda o‘quv materialining mohiyatini to‘liq ochish uchun zarur bo‘ladi.

Bundan tashqari, zamonaviy ta’lim jarayonida **qisqartma terminlar (abbreviyaturalar)** ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, *IKT* (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari), *STEAM-ta’lim*, *STEM*, *PISA*, *CEFR* kabi terminlar global ta’lim standartlari bilan bog‘liq bo‘lib, xalqaro tajribani o‘zlashtirish jarayonida faol qo‘llanilmoqda.[5] Qisqartmalar pedagogik jarayonni ifodalashni ixchamlashtiradi, biroq ba’zan ular to‘liq talqin qilinmaganda tushunishda murakkablik tug‘dirishi mumkin. Shuning uchun elektron terminologik tizimda qisqartmalarni sharhlash, to‘liq yozilishi va izohi bilan berish muhim talab hisoblanadi.

3.3. Elektron terminologik tizimning modeli Tadqiqot natijasida shakllantirilgan elektron terminologik tizimning modeli bir nechta o‘zaro bog‘liq modullardan iborat bo‘lib, har bir modul pedagogik terminlarning to‘liq va tizimli qayd etilishini ta’minlaydi. Dastlabki **leksik modul** tizimning asosiy qismini tashkil etadi. Ushbu modulda har bir terminning aniq ta’rifi, izohi, qo‘llanish doirasi, grammatik shakllari hamda o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi tarjimalari beriladi. Masalan, “kompetensiya” termini uchun mazkur modulda uning ta’rifi, turli fanlardagi qo‘llanishi, semantik izohi va “competence/компетенция” kabi ekvivalentlari kiritiladi.[5] Bu modul terminlarni izlash va o‘rganish jarayonida foydalanuvchilarga aniq ilmiy ma’lumot beradi hamda terminlar orasidagi chalkashliklarning oldini oladi.

Elektron modelning keyingi tarkibiy qismi **semantik tarmoq (ontologik modul)** bo‘lib, terminlar o‘rtasidagi ma’no, funksional va kategoriya jihatidan bog‘lanishlarni xaritada aks ettiradi. Bu modul yordamida “interfaol metod”, “konstruktivizm”, “didaktik jarayon”, “baholash mezonlari” kabi terminlarning qaysi ilmiy guruhga mansubligi, ular o‘rtasidagi farq yoki o‘xshashlik, ustun-ostunlik (hierarxiya) munosabatlari ko‘rsatib beriladi. Masalan, “baholash” termini semantik xaritada “formatif baholash”, “summativ baholash”, “diagnostik baholash” kabi kichik terminlar bilan bog‘langan holda berilishi mumkin.[6] Bunday xarita tadqiqotchilar va o‘qituvchilarga terminlar o‘rtasidagi mantiqiy aloqalarni tez va aniq tushunish imkonini yaratadi.

Elektron tizimning ilmiy ahamiyatini oshiruvchi muhim modul – **korpus modulidir**. Bu modul real o‘quv darsliklari, ilmiy maqolalar, metodik qo‘llanmalar va elektron resurslardan olingan kontekstual misollarni o‘z ichiga oladi. Misol uchun, “modulli o‘qitish texnologiyasi” termini uchun turli darsliklardagi haqiqiy qo‘llanish namunalarini berish uning mazmunini yanada boyitadi. Terminlarning real matnlardagi qo‘llanish chastotasi va kontekstual o‘ziga xosliklarini ko‘rsatish elektron tizimning ilmiy qiymatini oshiradi.

Shuningdek, **qidiruv tizimi** ham elektron modelning asosiy elementlaridan biri bo‘lib, foydalanuvchilar terminlarni fan yo‘nalishi, mavzusi, qo‘llanilish darajasi, struktur xususiyati yoki til

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

bo‘yicha filtrlar orqali izlab topishi mumkin. Bu modul o‘qituvchilar, talabalarga va tadqiqotchilarga o‘z izlanishlariga mos terminlarni tezda aniqlash imkoniyatini yaratadi.

Zamonaviy elektron resurslarga xos jihat sifatida model tarkibida **audiovizual modul** ham ishlab chiqilgan. Unda terminlarning talaffuzi, grafik ko‘rinishlari, diagrammalar, jarayonlar sxemasi va tushunchaviy xaritalar joylashtiriladi. Masalan, “assimilatsiya” va “akkomodatsiya” terminlarini vizual diagramma orqali taqqoslash ularning farqini tushunishni osonlashtiradi. Nihoyat, tizimning **tahrirlash va yangilash imkoniyati** ochiq ilmiy hamkorlik prinsipiga asoslanib, mutaxassislar tomonidan yangi terminlarni qo‘shish, mavjudlarini takomillashtirish hamda bazani muntazam ravishda yangilab borish imkonini beradi.[7] Bu modul elektron tizimning zamonaviy, dinamik va doimo rivojlanib boruvchi ilmiy platforma bo‘lib qolishiga xizmat qiladi.

4. Munozara Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, pedagogik terminlarning elektron tizimini yaratish jarayoni nafaqat lingvistik, balki metodik, texnik va kognitiv jihatdan ham murakkab bo‘lgan ko‘p omilli jarayondir. Pedagogik terminlarning lisoniy xususiyatlari – ko‘pma’nolilik, o‘zlashma so‘zlar ulushi, murakkab struktura, qisqartmalar ko‘pligi va metaforiklik – elektron tizimda ularni qayta ishlashda maxsus yondashuvni talab qiladi. Masalan, “kompetensiya” yoki “texnologiya” kabi ko‘p ma’noli terminlarni elektron tizimga kiritishda ularning turli ilmiy kontekstdagi talqinlari alohida bo‘lim sifatida yoritilishi zarur. Shuningdek, murakkab terminlarning birlik sifatida qayd etilishi termin tizimini to‘g‘ri shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Terminlar o‘rtasidagi semantik aloqalarni aniqlashda semantik tarmoq moduli katta ahamiyatga ega bo‘lib, u pedagogik terminlarning mantiqiy-guruhiy tuzilishini ko‘rsatib beradi. Bu holat ilmiy terminologiyaning tizimliligi tamoyiliga mos keladi. Masalan, “baholash” tushunchasining “diagnostik baholash”, “formativ baholash”, “summativ baholash” kabi turlarga bo‘linishi semantik tarmoqda grafik tarzda aks ettirilishi orqali o‘rganuvchilarda tushunchaviy farqlarni aniqroq idrok etish imkonini beradi. Lingvistik jihatdan qaralganda, bunday tarmoqli tuzilma terminlar o‘rtasidagi paradigmatik (o‘xshashlik) va sintagmatik (birikuvchanlik) aloqalarni ko‘rsatishda muhim vazifani bajaradi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, elektron terminologik tizimning samaradorligi ko‘p jihatdan uning texnik arxitekturasi va foydalanuvchi interfeysi bilan bog‘liq. Tizimning qidiruv, korpus, audiovizual va tahrirlash modullari o‘zaro integratsiyalashgan holda ishlaganda, pedagogik terminologiyani o‘rganish jarayoni ancha qulay va tezkor bo‘ladi. Misol uchun, bir terminni izlagan foydalanuvchi nafaqat uning ta’rifini, balki uning real matndagi misollarini, semantik xaritasi, talaffuzi va tarjimalarini ham bir sahifada ko‘rishi mumkin. Bu esa termin bilan ishlashning universal va ko‘p funksiyali metodini ta’minlaydi. Bundan tashqari, tizimning yangilanishga ochiqligi – uning ilg‘or ilmiy platformaga aylanishini ta’minlaydi. Ilmiy hamjamiyat tomonidan yangilanishlar kiritilishi terminologiyaning zamonaviy rivojiga moslashuvchan bo‘lishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, ushbu elektron tizim pedagogik terminologiyaning nafaqat saqlanishi va izohlashini, balki uning rivojlanishi, standartlashtirilishi va global ta’lim makoniga integratsiyalashuvini ham ta’minlashi mumkin. Shuning uchun elektron terminologik tizimni yaratish pedagogika fani va ta’lim jarayonida tilshunoslik yutuqlaridan foydalanishga asoslangan zamonaviy raqamli yechim sifatida baholanadi.

5. Xulosa Ushbu tadqiqot pedagogik terminlarning lisoniy xususiyatlarini, ularning struktur modellari va semantik belgilari asosida elektron terminologik tizim yaratishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqdi. Olingan natijalar, avvalo, pedagogik terminlarning murakkab semantik qatlamga, ko‘p komponentli tuzilishga, o‘zlashma atamalar ulushiga yuqoriligi bilan farqlanishini ko‘rsatdi. Bu esa

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

elektron tizimni yaratishda terminlar bo‘yicha aniq, izchil va mukammal lingvistik yondashuvni talab etishini anglatadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, ishlab chiqilgan elektron model terminlarning ta’riflari, semantik tarmoqlari, real matnlardagi qo‘llanishi, ko‘p tilli tarjimalari va vizual talqinlarini o‘z ichiga olgan ko‘p funksiyali raqamli platformani yaratish imkonini beradi. Bu tizim pedagogika sohasida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistr va doktorantlar uchun ishonchli ilmiy manba vazifasini bajarishi mumkin.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, pedagogik terminlarning elektron tizimini yaratish ta’lim jarayonida ilmiy terminologiyaning birxillashtirilishi, izchilligi va tizimliligi masalasini hal etadi. Tizimning dinamik yangilanishga mos bo‘lishi, uning global terminologik standartlarga moslashish imkoniyatini kengaytiradi. Mazkur elektron platforma nafaqat lug‘aviy baza, balki ilmiy-tahliliy, o‘quv-amaliy hamda metodik qo‘llanma sifatida pedagogik hamjamiyatga keng imkoniyat yaratadi. Shu bois, mazkur yo‘nalishda keyingi tadqiqotlar semantik tarmoqlarni yanada kengaytirish, terminlarning avtomatik tanib olish algoritmlarini takomillashtirish va ko‘p tilli korpuslarni integratsiya qilish kabi masalalarni o‘z ichiga olishi maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Yaxshiyeva, E. B. (2023). O‘zbek tilining pedagogik terminologiyasida ko‘p ma’nolilik hodisasi. Oriens jurnali, (562–568).
2. Sheng, E., Natarajan, P., Gordon, J., & Burns, G. (2017). An Investigation into the Pedagogical Features of Documents. arXiv preprint arXiv:1708.00179.
3. Ingliz va O‘zbek tillarida pedagogik terminlar tahlili, diplom ishi (2023), OEFEN.
4. Nematov, M. (2023). O‘zbek tili terminologiyasi muammolari. Current Approaches and New Research in Modern Sciences, 2(4), 46–53.
5. Elov, B., & Yodgorov, U. (2021). Elektron lug‘atlar, tezaurus, ontologiyalar elektron ta’limda zaruriy vositalar sifatida. Ma’ruza materiali, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti konferensiyasi.
6. Sheng, E., Natarajan, P., Gordon, J., & Burns, G. (2017). An Investigation into the Pedagogical Features of Documents. arXiv preprint arXiv:1708.00179
7. Nurmatova, U., & Eshbo‘tayeva, S. (2025). Terminologik tizim shakllanishi va rivojlanishining nazariy metodologik asoslari. *Центральноазиатский журнал академических исследований*, 3(4 part 3), 181- 187

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.